

ÖZET

Eğitim ve bilim üzerine, çok sayıda Müslüman düşünür ve bilim adamının isimleri tarihe geçmiştir. Bu bilim adamlarının düşünce ve görüşlerinde müzik her zaman önemli yere sahip olmuştur. Müzik türleri, müzik aletleri hakkında zengin bilgiye, büyük düşünürler; Nizami, Mevlana ve Fuzuli'nin eserlerinde sık sık rastlanmıştır. Azerbaycan'ın Sefieddin Urmevi, Abdülkadir Meraği, Mirzebey, Mir Möhsün Nevvab gibi meşhur bilim adamlarının risalelerinde Orta Çağ müzik kültürü, yorumculuğunun yüksek gelişim düzeyi ve Azerbaycan müziğinin teorik sorunları açıklanmıştır. Yüzyıllarca uzun bir gelişim gerçekleştiren Azerbaycan müzik teorisi biliminin ve onun yukarıda isimleri geçen temsilcilerinin XX. yüzyılda varisi olan büyük müzik bilgini Üzeyir Hacıbeyli, günümüzde Azerbaycan müzikologlarının, bilim adamlarının masaüstü ders kitabına dönüşen "Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları" eserinde büyük bir bilimsel-teori çalışması ortaya koymuştur.

Ünlü besteciler bazı eserlerinin içerisinde, tarihteki düşünür ve bilim adamlarının karakterlerini canlandırmış ve yapıtlarını dünyaya tanıtmışlardır. Onların bestelediği yapıtlar renkliliği ve kendine has yapıları ile dikkat çekmektedir. Üzeyir Hacıbeyli'nin "Leyla ile Mecnun" operası, N.Gencevi'nin gazellerine yazdığı en değerli eserleri "Sevgili Canan" ve "Sensiz" romanları, A. A. Saygun'un "Yunus Emre" Oratoryosu, G.Garayev'in, Nizami'nin şiirine dayanan "Leyla ile Mecnun" adlı senfoni eseri, F.Amirov'un "Nizami" senfonisi, C. Cahangirov'un "Fuzuli" kantatı, Can Atilla'nın "Mevlana" oratoryosu vb. eserler ile besteciler büyük düşünürlerin karakterlerini ve onların yapıtlarını müziklerinde yaşatmışlar. Bu çalışmadaki esas, bilim adamları ve eserlerini konu alan besteci yapıtlarının incelenmesi üzerinedir.

SUMMARY

Very plurality of Muslim thinkers and scientists names has passed upon education and science in history. Music always has been an important place of these scientists in their thoughts and views. A wealth of knowledge about music types, musical instruments frequently come across in works of the great thinkers; Nizami, Maulana and Fuzuli. In the treatises of the famous scientist of Azerbaijan such as Sefieddin Urmevi, Abdulkadir Meragi, Mirzebey, Mir Mohsun Nevvab are explained music culture on the Middle Ages, the high level of development interpretation and theoretical problems of Azerbaijan music. For centuries, the development of a long-perform Azerbaijani music theory and science of the other names of its representatives heir to the great music scholar of XX. century Uzeyir Hajibeyov has revealed a great scientific theory in his work "Principles of Azerbaijan Folk Music" which became the desktop study book of Azerbaijani music lovers of today.

Famous composers in some of his works had portrayed characters scientists and thinkers in the history and introduced their works to the world. Their artworks by colorfulness and draws attention with unique structure. By the works such as Uzeyir Hacıbeyli's "Layla and Majnun" opera, the most valuable works that he composed for the odes of Nizami Gencevi are the "Dear Beloved" and "Without You" romances, A. A. Saygun's "Yunus Emre" Oratorio, Gara Garayev's symphony work named "Layla and Majnun" based on Nizami's poets, Fikret Amirov's "Nizami" symphony, Cahangir Cahangirov's "Fuzuli" quantat, Can Atilla's "Mevlana" Oratorio etc. the composers had maintained the characters of the great thinkers and their works in their music. The basic of this study is over the works of the scientists and their

* Cumhuriyet Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü Müzik Bilimleri ABD, Sivas, lale_lad@hotmail.com

works in subject area research composers artworks. The basis of this study analysis of works the subject composition and work of scientists.

Anahtar kelimeler: Besteci, yapıt, düşünür
Keywords: Composer, work, thinker

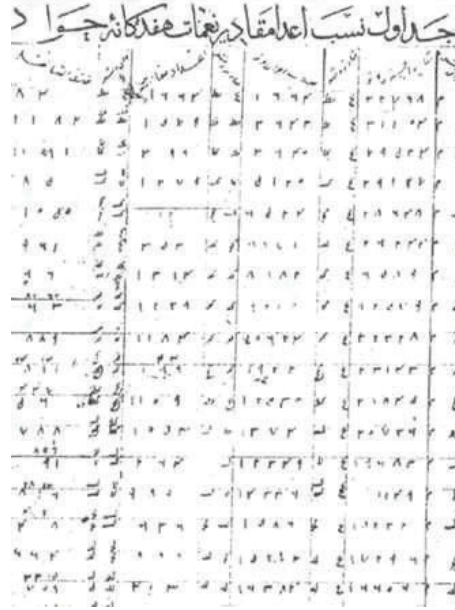
Özgün araştırmalarıyla alanlarına katkıda bulunan eğitimci, araştırmacılar kendilerine genel mesleki unvan kazandırmanın yanında dünyada ses getiren düşünürler olmuşlardır. Akademik çalışmalarlarıyla tarihe sosyal bilimler, insan bilimleri ve doğa bilimleri gibi alanlarda eserler kazandırmışlardır. Dünyamızda çok sayıda önemli, ünlü Müslüman bilim adamı gelip geçmiştir. Eserleri Avrupa üniversitelerinde 600 sene temel kitap olarak okutulan dahi Doktor İbn-i Sina (980-1037), Azerbaycan halkının büyük şair ve bilgini olan Nizami Gencevi (1141-1209) Yer Kürenin yuvarlak olduğunu ve döndüğünü Coopernic ve Galilei'den çok önce keşfetmişlerdir. Nizami aynı zamanda Satürn yıldızının kendi çemberinin olduğunu 11. yüzyılda aşağıdaki cümle ile ifade ediyor: "Kısa bir süre içerisinde Satürn çemberi ile Yer Kürenin merkezi arasında mevcut tüm bilimleri öğrenerek tüm bilimlerin ummanı oldum". Satürn çemberi çok sonralar Avrupa'da Galileo Galilei tarafından bulunmuştur.¹ Trigonometri sahasında ilk defa eser veren, Merağa rasathanesini kuran, matematikçi ve astronom, Azerbaycan bilim ve felsefe tarihinde bir bilgin olan Nasreddin Tusi (1201-1274), İstanbul'u fetheden Padişah Fatih Sultan Mehmet (1432-1481), ünlü divan şairi Muhammed Fuzuli (1483-1556), Osmanlılarda Rönesans'ın müjdecisi ve coğrafyacısı fikir adamı Kâtip Çelebi (1609-1657) gibi düşünürleri saymak mümkündür.

Dünya müziğinde büyük yeri olan Türkiye ve Azerbaycan bestecilerinin bilim adamları ve eserlerini konu alan yapıtları müzik tarihine önemli katkı sağlamıştır. Besteciler büyük düşünürlerin karakterlerini ve onların yapıtlarını müziklerinde yaşatarak, aynı zamanda eserlerini dünyaya tanıtmışlardır. Bilim adamlarının eserlerini müziğe dökerek besteciler bu eserlere yeni can vermişler. Bu tür eserler genç nesil bestecilerine ışık tutarak yeni yapıtların ortaya çıkmasına büyük yardım göstermiştir.

¹ <http://ay-maral-can.tr.gg/Klasik-Azerbaycan-Sairleri-.htm> Erişim: 30.08.2013

Düşünürlerin düşünce ve görüşlerinde müzik her zaman önemli yere sahip olmuştur. İnsanlık tarihiyle beraber yaşamını sürdüren bu sanat dalının büyük etkisi doğal olarak düşünürlerin yapıtlarına da yansımıştır. Müzik türleri, müzik aletleri hakkında zengin bilgiye büyük düşünürler; Nizami, Mevlana ve Fuzuli'nin eserlerinde sık sık rastlanmaktadır. Bilim adamlarının yapıtlarında müziğe verilen önem; müziğin ne kadar değerli ve gerekli olduğunu göstermektedir.

Fatih'in İstanbul'u fethiyle başlayan yeni oluşum sürecinde de Maveraünnehir'den, İran'dan, Azerbaycan'dan ve Anadolu'nun musiki merkezlerinden müzisyenler İstanbul'a gelmişler ve ileri gelen temsilcisi Abdülkadir Meragi'nin icra edip açıkladığı, saraylarda dinlenen müziği bu şehre taşımışlardır.²

Şekil 1: Abdülkadir Merâgî'nin Makâsîdü'l-Elhân'ından bir sayfa (kendi el yazısı)³

Abdülkadir Meragi, 17 Aralık 1353 günü Azerbaycan'da Meraga şehrinde doğmuştur. Abdülkadir'in musikide ilk hocası olan babası Gıyasüddin Gaybi, Meraga şehrinin tanınmış bilginlerinden olmuştur. Böylece Meragi, babasından birçok bilgiler edinmiştir. Genç yaşında musiki şöhreti, bestekar, hanende, udi ve musiki bilgini olarak dört ayrı sahada ve hepsinde eşsiz olan A. Meragi'nin şöhreti bütün Azerbaycan'a ve diğer civar ülkelere yayılmıştır. 1400' lere kadar Anadolu Selçuklu musikisini devam

² E., Neubauer, 1994, "15. ve 16. Yüzyıllarda İstanbul'da Musiki Hayatı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.5., s. 523.

³ <http://ansiklopedi.xvey.com/tr/turk-musikisinde-notanın-tarihcesi.html> Erişim: 13.12.2013

ettiren Osmanlı Türkleri, bu tarihten sonra, Abdülkadir Hoca'nın gösterdiği yönü takip etmişlerdir. "Hoca" denip musikinin en büyük ustası kabul edilen Abdülkadir'in besteleri, XV. asır Türkiye'sinde okunup çalındıktan sonra, klasik bestekarlarca örnek kabul edilmiştir.⁴

Bazı kaynaklarda Abdülkadir Meragi'nin yazmış olduğu kitaplardan Makasid'ül – Elhan'ın bazı nüshalarının II. Murad'a ithaf etmiş olması, onun Bursa'ya kadar geldiği konusundaki düşüncelere sebep olmuştur. Kesin delillerin olmayışı ve o dönemdeki siyasi anlayış çerçevesinde yapılan değerlendirmelerden, bu konunun bir söylenti olarak günümüze geldiği düşünebilir.⁵

XIX. asır Türk müzisyenleri arasında, Abdülkadir Meragi'nin İstanbul'a gelip Fatih'i ziyaret ettiği rivayeti yaygındı. Tabii Hoca, Fatih'in tahta geçmesinden çok önce vefat etmiştir. İstanbul'a gelip Fatih'e eser sunan, Hoca Abdülkadir değil, onun oğlu Abdülaziz Çelebi'dir.⁶ Sunulan eserin adı Negavetil Edvar risalesidir.⁷

Azerbaycan, yüzyıllar boyunca gelişmiş zengin bir müzik tarihine sahiptir. Bu müzik hakkında ilk bilgiler arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan birçok anıtlardan- Gobustan (M.Ö. XVIII-III) ve Gemikaya (M.Ö. III-I) kaya resimlerinden elde edilmiştir. Kitab-ı Dede Korkut'ta (VII yüzyıl), Nizami'nin, Fuzuli'nin eserlerinde Orta Çağ müzik hayatı, müzik türleri, müzik aletleri hakkında zengin bilgi verilmiştir. Nizami müziğin etki kuvvesini derinden kavrayan bir bilgindi. Onun düşüncesine göre müziğin halkın hayatıyla bağlantılı ve zengin olması gerekiyordu. Nizami'nin eserlerinde müzik terimlerinden geniş biçimde istifade edilmiştir. Şairin "İkbalname" eserinde müziğin oluşumu hakkında fikirler yerini bulmuştur. Burada şair Eflatun'un Arastun'u cezalandırmak amacıyla nağme (şarkı) yaratması efsanesinden bahsediyor. Birçok müzik modunun keşfinden söz açılmaktadır. Nizami aynı zamanda müziğin terbiyevi önemine de özel dikkat vermektedir. Nizami'ye göre müziğin mod esasları ve onun insan psikolojisine etkisi arasında ilişki vardır. Şair müziği tedavi aracı gibi görüyordu. Örneğin, "Hicaz" makamı kulak, bel ağrıları olduğu zaman kullanılmaktaydı. Nizami'nin müzik bilgisi "Hosrov ve Şirin" eserinde kendini göstermiştir. Eserde 8

⁴ Y., Öztuna, 1988, "Abdülkadir Meragi", Türk Büyükleri Dizisi: 83, s. 5-7.

⁵ M. F. Salgar, 2005, 50 Türk müziği Bestekarı, s.20.

⁶ Y., Öztuna, 1988, "Abdülkadir Meragi", Türk Büyükleri Dizisi: 83, s. 21.

⁷ Abdülkadir Meragi'nin 3 oğlu da usta müzisyenler olmuşlar. Abdülaziz Çelebi A. Meragi'nin küçük oğludur.

makamın ismi geçmektedir: “Nekisa nece ki, demişti Şirin, bir gazel okudu rast üste hazin”. Nizami’nin “Dünya Hâkimi” adlı şiirinde yine müzik hakkında mısralarla karşılaşılmaktadır: “Hanende bestesiz şarkı söylese, Söz ile kemañça güler o sese”.⁸ Nizami’nin eserlerinde 3 farklı türde enstrüman (telli, üflemeli ve vurmali) ismi geçmektedir. Setar – sazın ecdadı olarak düşünülür, tenbur – 3 telli saza benzer, berbet- ud aletinin bir çeşidi, ceng – üçgen şeklinde telli alet, nefir - üflemeli alet, kus – vurmali vb. aletlerin isminden bahsedilmektedir. Birkaç özelliğin birleşiminden oluşan mürekkep yapılı tuşlu müzik aleti olan erganun’un ismi de Nizami yapıtlarında geçmektedir. “Erganun” terimi ihtimal ki, Aramice ya da Aramca “minnim” sözcüğü ile bağlantılı olup, “telli müzik aleti” anlamını vermektedir. Çağdaş Avrupa’da org⁹ (organ veya kilse orgu) aletinin ecdadı hesap edilen erganun Ortadoğu ülkelerinde kullanılmış ve büyük Nizami Gencevi’nin “İkbalname” eserinde yer almıştır.¹⁰

Mevlana Divan adlı eserinde müziği çok övmekte ve onu yüksek bir sanat olarak görmektedir. Gerçekten de mananın harflere, söze, vezne ve kafiye sığmadığını söyleyen Mevlana, hiç şüphe yok ki, şiirden fazla müziği sevmeye ve belki de ondan üstün bir sevdiği yok ki demeye ve insanlardaki birliğin, müzikle meydana geldiğini söylemektedir.¹¹

Mevlâna'nın ilâhî âşk ve vecdinin dili sayılan müzikte, rebabın ve neyin yeri büyüktü. "Rebabın dili Türk olsun, Rum olsun, Arap olsun âşıkların dilidir" diyen Mevlâna: "Rebab aşk kaynağıdır, ahbap yoldaşdır. Bulut nasıl gül bahçesini salarsa, rebab da gönülleri sular, gönüllere şakilik eder" buyurur. Aşk susuzluğunu rebabın tatlı, yanık nağmeleriyle gönderiyor, onun sesiyle gönlünü serinletiyordu.

Mevlâna, Mevlâna olalı Konya şehri ney ve rebab sesleriyle dolmuştu. Nerede Mevlâna orada müzik, şiir ve semâ vardı. Mevlana'nın müzik eserleri yanı sıra gazelleri de vardır. Müziği bu kadar çok seven Mevlana'nın sevgisi, karşılıksız bir sevgi değildir. O, mutlaka müzikle kaynaşmak gerektiği inancını taşımıştır.

Mevlana tüm tepkilere rağmen müziği ve dansı da benimsemiştir. Mananın harflere, söze, vezne ve kafiye sığmayacağını düşünür. Hangi dilde yazılırsa yazılsın

⁸ <http://cetınbayramoglusıir.wordpress.com/tag/nizami-gencevi/> Erişim : 30.08.2013

⁹ Klavyeli ve pedallı bir enstrümandır. Sesi köruklerle verilen havanın tahta veya metal borulardan geçerken üflemeli çalgılarda olduğu gibi içindeki hava sütunlarını titreştirilmesiyle elde edilir.

¹⁰ Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, 1983, Bakü, Azerb. SSC Devlet Yayıncılık, s. 365.

¹¹ Abdülbaki Gölpınarlı, 1954, Dünya Klasikleri: 6, “Mevlana Hayatı, Sanat Eserleri”, İstanbul, Varlık yayınevi, s. 31.

müziğin insanlar arasında birlik yarattığını düşündüğünden, müziği şiirden daha çok sevdiğini söyler. Mevlana müziği ibadetin bile içine sokmuştur. Halk desteği olan Mevlana'ya, cenazelerde müzik çaldığı halde kadılar bile karışmamıştır. Hatta bunu sünnet gibi görenler bile olmuştur.¹²

Fuzuli'nin eserleri yüzyılın yüksek müzik kültürünü yansıtmaktadır. O, yapıtlarında çeşitli müzik aletlerinin isimlerine özellikle geniş yer vermiştir. Hatta bununla yetinmeyip, bu aletlerin hangi malzemedен hazırlandığını, ses çıkarma özelliklerini de belirtmiştir. Fuzuli müzik aletlerinin sesini bu veya diğer kahramanının karakteri, iç dünyasıyla kıyaslamayı seviyor. Örneğin, "Ney" aletinin ince, kederli seslenmesi Leyla karakteri ile kıyaslamaktadır. Fuzuli eserlerinde saz aletine geniş yer vermiştir. Örneğin, böyle bir mısra "Bir saz düzöldü ol iki tar" ile karşılaşmaktayız. Şairin eserlerinde "Tar" tel ve müzik aleti anlamlarında kullanılmıştır. Fuzuli def isimli vurmali aletten de bahsetmektedir ve eserlerinde ud aletinin yapı özelliklerinden bahsettiği görülmektedir. "Tenbur" aleti Fuzuli'ye göre sevgililerin ruh haline çok uygun bir alettir. Fuzuli gazelleri Azerbaycan muğam sanatının gelişiminde çok önemli rol oynamıştır. Onun gazelleri müzik ile büyük uyum sağlayarak hanendeler tarafından yüksek sevgiyle icra olunmaktadır.

Azerbaycan'ın Sefieddin Urmevi (1217-1294), Abdülkadir Meraği (1353-1435), Mirzebey (XVII yüzyıl), Mir Möhsün Nevvab (XIX yüzyıl) gibi meşhur bilim adamlarının risalelerinde Orta Çağ müzik kültürü, yorumculuğunun yüksek gelişim düzeyi ve Azerbaycan müziğinin teorik sorunları açıklanmıştır.

İlk yazılı edebi abide olan "Kitab-ı Dede Korkut" destanında müzik ile alakalı birçok yapıtın varlığı ve destan boyunca çeşitli müzik aletlerinin isimlerinin sıralanması Azerbaycan müziğinin eskilere dayandığını kanıtlamaktadır. Sefieddin Urmevi'nin "Kitab El-Edvar" ve "Şerefiyye" eserleri Azerbaycan'da müzik biliminin temelini oluşturmuştur. Diğer önemli eserler içerisinde Abdülkadir Marağai'nin küçük oğlu Abdülaziz Çelebi'nin "Negavetil Edvar" risalesini ve onun oğlu Mahmut Çelebi'nin "Megasit el-Edvar" eseri yer almaktadır. Yüzyıllarca uzun bir gelişim gerçekleştiren Azerbaycan müzik-teori biliminin ve onun yukarıda isimleri geçen temsilcilerinin XX. yüzyılda devamcısı ve varisi olan büyük müzik bilgini Üzeyir Hacıbeyli, günümüzde

¹² <http://www.rahmetdenizi.com/manset/mevlananin-fikirleri-3710/> Erişim: 30.08.2013

Azerbaycan müzikologlarının, bilim adamlarının masaüstü ders kitabına dönüşen “Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları” eserinde büyük bir bilimsel-teori çalışması ortaya koymuştur. Bu bilim adamlarının eserlerini ve Azerbaycan milli musiki hazinesini derin, mükemmel tanınması sonucu, Üzeyir Hacıbeyli öne sürdüğü teori sistemini bilimsel bakış açısından açıklamıştır.¹³

Teknik ilimler, tıp, astronomi, cebir ve kimya gibi birçok alanda önemli neticeler elde eden bilim adamları, medeniyet ve kültür alanında da kısa zamanda kendilerini tüm dünyaya kanıtlamışlardır.

Bilim adamlarının karakterleri, onların eşsiz yapıtları bestecilerin her zaman ilham kaynağı olmuştur. Besteciler eserlerinde bilim adamlarının karakterlerini canlandırmış ve bu yapıtlarını dünyaya tanıtmışlardır. Bestecilerin eserlerinde eğitim tarihine büyük emeği geçmiş bilim adamlarının, onların ölmez eserlerinin yer alması konunun esasını oluşturmaktadır.

Şark ve dünya edebiyatının nadir incilerinden olan “Leyla ile Mecnun” Fuzuli sanatının zirvesidir. Nizami Gencevi’nin edebiyata getirdiği “Leyla ile Mecnun” konusu birçok Fars, Türk, Hint, Özbek şairi tarafından kaleme alınsa da, Fuzuli’nin Azerbaycan dilinde yazdığı eser orijinalliyi ile dikkat çekmektedir.

1907 yılında henüz 22 yaşındayken büyük sanatkâr olan Üzeyir Hacıbeyli 16. yüzyılın büyük şairi Fuzuli’nin baş eseri “Leyla ile Mecnun”u bestelemiştir. Üzeyir Hacıbeyli Azerbaycan halk edebiyatını ve müziğini klasik batı müziği ile birleştirerek klasik müziğin halk arasında sevilmesini sağlamıştır.¹⁴ Bu şekilde batı kaynaklı klasik müzik Azerbaycan kültüründe kendine özgü bir yer bulmuştur. Eserlerinde Azerbaycan halk müziğini çağdaş bir şekilde yorumlayan Üzeyir Hacıbeyli, aynı zamanda bir yazar ve şairdir. Siyaset ve eğitim konularında çok sayıda makaleleri yayımlanmıştır.

1908’de Bakü’de Hacı Zeynelabdin Tağıyev’in tiyatrosunda sahnelenen “Leyla ile Mecnun” operası bir tek Azerbaycan’da değil, tüm Şark’ta ilk opera örneği olmakla kalmayıp, Türk opera sanatının temelini oluşturmuştur. Üzeyir Hacıbeyli,

¹³ Üzeyir Hacıbeyov, *Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları*, Bakü, Yazıcı Yayınevi, 1985.

¹⁴ Lale Hüseynova, *Anadolu Türküleri ile Azerbaycan Halk Mahnılarının Benzer Özellikleri ve bu Türkülerin Keman Eğitimi ve Yorumculuğunda Yer Alması*, Ulusal Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirisi olarak sunulmuştur, 22–25 Ekim, Sivas Üniversitesi Güzel Sanatlar Fak., 2011, Sivas (Baskıda)

dünya opera tarihinde “Muğam Opera” gibi yeni bir tür oluşturarak, onu Avrupa’da yüzyıllarca uzun evrim yolu geçen İtalyan stili “Opera Buffa” (komik opera), “Opera Seria” (ciddi opera), Fransız stili “Tragedie Lyrique” (trajik opera), Avusturya stili “Singspiel” (şarkılı oyun) ile bir sıraya koymuştur. Bununla Azerbaycan’a özgü olan, pek eski “mugam” türünü Avrupa operasıyla birleştirmiş ve Azerbaycan milli müziğini dünyaya tanıtmıştır. Rus bestecisi Tikhon Khrennikov Üzeyir Hacıbeyli’yi “şark müziğinin babası” olarak adlandırmıştır.¹⁵ Operanın müziği Azerbaycan muğamlarından oluşmuştur.

2. Dünya Savaşı yıllarında Üzeyir Hacıbeyli’nin Nizami Gencevi’nin gazellerine yazdığı en değerli eserler “Sevgili Canan” ve “Sensiz” romanslarıdır. Nizami Gencevi’nin doğumunun 800. yılına adadığı bu romanslar özel bir yere sahiptir. Bu benzersiz sanat eserleri müzik tarihinde ilk romans - gazel türü örneğidir.

Sensiz’de (1942) sevgiliden konuşuluyor, onun için gözyaşı dökülüyor, hayatın anlamı yok:

Her gecem oldu keder, gusse felaket sensiz
Her nefes çekdim, heder getdi o saet sensiz,
Senin ol celb eyleyen vesline and içdim, inan,
Hicrine yandı canım, yok daha target sensiz.

Sen benim kalbime hakim, sana kul oldu gönül,
Sen azizsin, ben ucuz, bir hiçim, afet, sensiz.
Sen Nizamiden eger arhayın olsan da gülüm,
Gece gündüz arayıb olmadı rahet sensiz.¹⁶

Sevgili Canan’da (1943) sevgili tasvir ediliyor, ona hayranlık ifade olunuyor:

Hüsnün güzel ayetleri ey sevgili canan
Olmuş bütün alemde senin şenine şayan.
Gel eyle nevaziş, mene ver buse lebinden,
Çünkü gözelin busesidir aşige ehsan

¹⁵ Тихон Хренников, *Озарено его имена*, Вышка, 21 ноября 1975, стр. 2 (T. Khrennikov, *Onun isimleri aydınlatır*, Vişka gazetesi, 21 Kasım 1975, s. 2)

¹⁶ Nizami Gencevi, *Lirik Şiirler*, Bakü, Azərneşr, 1947

Gel ganım ile oynama ey afeti dövran.
 İnsafın eger var ise söyle bu Nizami,
 Senle nece reftar eylesin, ey mehiteban,
 Gel sevgili canan.¹⁷

Bu güzel mısraları müziğe döktüren Üzeyir Hacıbeyli'nin ölmez romans-gazelleri 70 yıla yakın insan kalbini fethetmektedir. Bestecinin eserleri İngiliz, Alman, Çin, Arap, Polonya, Fars, Ukrayna, Gürcü vb. dillere çevrilmiş ve İstanbul, Paris, Londra, Pekin, Varşova, Budapeşte, Bulgaristan, İran vb. ülkelerde gösterimleri olmuştur.

20. Yüzyıl müzik tarihinde Türk müziğinin temel taşlarından biri olan, çoksesli müziğin öncüsü, etnomüzikolog Ahmet Adnan Saygun, Yunus Emre'yi müziğinde yaşatmıştır. Saygun'un ülke sınırları dışında adını duyurmasını sağlayan ilk olay, 1947'de Paris'in Pleyel salonunda Lamoureux Orkestrası tarafından "Yunus Emre" oratoryosunun (1942'de tamamlamıştır) seslendirilmesidir.¹⁸ Saygun'un en önemli eseri kabul edilen bu eser, daha sonra 1958'de Birleşmiş Milletler kuruluş yıldönümü vesilesiyle New York'ta seslendirilmiştir. Bu eserle Saygun, çocukluğunda İzmir Kemeraltı Çarşısı'nın Dervişler Caddesinde (bugün Anafartalar Caddesi) Mevlevi dervişlerden duyduğu ezgileri Avrupa ve Amerika'ya, Birleşmiş Milletler'e taşımıştır.

Ahmet Adnan Saygun 1939'da Halkevleri denetçiliğine getirilmiş, bu görevle yurdun çeşitli köşelerini gezerek yerel ritim ve melodi yapılarını incelemiştir. Besteci Türkçenin konuşma dili olarak kendine özgü söyleniş ve seslenişini göz önünde tutarak müzik dilinde prozodiye titizlikle özen göstermiştir. Saygun'un opus sayısı 77'ye varan bestelerinde halk ezgileri kadar halk masalları, destanlar ve İslam ilahileri de yer alır. Bugün Türkiye'deki çoksesli müzik çalışmaları ve bilimsel müzik araştırmaları ile müzik eğitim tarihine büyük hizmet vermiş ünlü besteci Ahmet Adnan Saygun, Almanya, Macaristan, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi pek çok ülke tarafından ödüllere, nişanlara değer bulunmuştur.

Türk Beşleri ile aynı kuşaktan olan Ekrem Zeki Ün, besteciliği ve eğitimciliği ile müzik dünyasına büyük katkı sağlamıştır. Türk Beşleri ile aynı dönemi paylaşmış olduğu halde, kendi kişiliği içinde bir bağımsız besteci olan Ekrem Zeki Ün'ün 1933

¹⁷ Nizami Gencevi, *Gazeller*, Bakü, Azereşir, 1963

¹⁸ Evin İlyasoğlu, *Zaman İçinde Müzik*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994, sayfa 2

yılında Piyano ve Flüt için bestelediği “Yunus'un Mezarında” en tanınmış eserlerinden ve ilk kaydı yapılan Türk eserlerinden biri oldu. Adnan Saygun’un yapıtları içerisinde önemli yeri olan “Yunus Emre Oratoryosu”nun devamı olarak konunun içinde Yunus Emre karakterini yaşatan başka bir yapıtla daha karşılaşılmaktadır.

Üzeyir Hacıbeyli’nin Fuzuli’nin eserine bestelediği “Leyla ile Mecnun” temasını bu kez uluslararası ün kazanan Azerbaycan bestecisi Gara Garayev’in, Nizami’nin şiirine dayanan “Leyla ile Mecnun” adlı senfoni eserinde görülmektedir. Bestecinin başka bir yapıtında yine Nizami’nin ünlü bir şiirine dayanan ilk Azerbaycan balesi “Yedi Güzel”le (eser ilk defa 1952’de sahnelenmiştir) karşılaşılmaktadır. Senfonileriyle meşhur olan Fikret Amirov ilk senfonisini Nizami’nin anısına (1947), onun doğumunun 800. yıldönümüne bestelemiştir. “Nizami” senfonisinde Nizami’nin genel karakteri besteci tarafından büyük ustalıklarla yaratılmıştır. Besteci şairin karakterine sonsuz saygıyla yaklaşmıştır. Eser samimiliği, inceliği ile dikkat çekmektedir. F.Amirov, Nizami temasına 37 yıl sonra tekrar dönecektir. Bestecinin büyük şairin karakteriyle bağlantılı olan diğer eseri “Nizami” (1984) balesidir. F.Amirov yapıtlarında büyük Azerbaycan şairi İmadeddin Nesimi (1369-1417) karakterini de canlandırmıştır. “Nesimi Destanı” eseri 1973 yılında bestelenmiştir. Aynı yılda diğer Azerbaycan bestecisi Cahangir Cahangirov’un yapıtları içerisinde yer almış, yine Nesimi karakterini canlandıran “Nesimi” kantatı büyük düşünürlere ithaf olunmuş eser listesi içerisinde değerli eserlerdendir. Koro müziğinin gelişiminde büyük rolü olan Cahangirov’un bir başka eseri “Fuzuli” (1959) kantatıdır. Eserde bestecinin müzik dili büyük divan şairi olan Fuzuli’nin aşk damlayan kaleminden “Şebu –Hicran” gazeliyle olağanüstü biçimde birbirini tamamlamıştır:

Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem’i yanmaz mı

Kamu bîmârına cânân deva-yı derd eder ihsan
Niçin kılmaz bana derman beni bîmar sanmaz mı

Şeb-i hicran yanar cânım döker kan çeşm-i giryânım
Uyarır halkı efgânım kara bahtım uyanmaz mı

Gül-i ruhsârına karşı gözümde kanlı akar su
Habîbim fasl-ı güldür bu akar sular bulanmaz mı

Gâmım pinhan tutardım ben dediler yâre kıl rûşen
Desem ol bî-vefâ bilmem inanır mı inanmaz mı

Değildim ben sana mâil sen ettin aklımı zâil
Beni tan eyleyen gafîl seni görgeç utanmaz mı

Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı¹⁹

"Can nağmeleriyle neşelendirin beni, tellerin seslerini duyurun bana" diyen Mevlânâ'nın çağrısına son birkaç yıldır Türkiye'den pek çok besteci kulak vermiştir. Sabri Tuluğ Tırpan'ın "Mevlânâ" senfonisi, Can Atilla'nın Mevlana'nın 800. yaşı için bestelediği "Mevlânâ" oratoryosu ve sonra onu izleyen "Mevlana'dan Çağrı" isimli yeni eserinden bahsetmemek mümkün değildir. "2007 UNESCO Mevlana Yılı" nedeniyle bestelediği "Simyaci Senfonik Şiiri" ile dinleyenleri Mevlana'nın mistik dünyasına götüren Avrupa çapında ünlü genç Türk besteci Sabri Tuluğ Tırpan, eseriyle dikkat çekmiştir. Can Atilla'nın Mevlana'yı konu alan tümüyle özgün ilk Türk balesi olan "Çağrı" Mevlana'nın 1207'de Afganistan'da başlayan hayatını, önemli olayları, kişileri, rüyalarını anlatıyor. Can Atilla, 15 parçadan oluşan bu süiti Ankara Devlet Opera ve Balesi'nin sahnelediği Çağrı adlı bale için bestelemiştir.

Azerbaycan bestecisi İlyas Mirzayev'in "Mevlana'dan Günümüze" flüt konçertosu ile aynı bestecinin "Yunus Emre" üvertürü Prag'da Prag Virtüözleri orkestrası eşliğinde seslendirilmiştir.

Bugün bilim ve eğitim tarihine büyük hizmet vermiş ve kendilerini tüm dünyaya kanıtlamış düşünürlerin ismini yaşatan, onların yapıtlarını konu alan çok sayıda eser bestelenmiştir. Ünlü bestecilerin açtığı yolda ilerleyerek yeni yüzyıla doğru artık yeni koşullar altında yeni besteci nesli yetişmektedir. Yetişen nesil de yeni yapıtlarıyla müzik tarihinde büyük hizmetler vermekte devam ediyorlar.

¹⁹ Mehmed Füzuli, Eserleri, Bakü, İşık, 1958, s. 5

SONUÇ

Müzik tarihinde büyük yeri ve önemi olan ünlü besteciler kendi üslup ve tarzlarıyla her zaman farklılık göstermişlerdir. Her bir bestecinin kendine özgü yöntemleri olsa da, onların müziğinin temelini makam, usûl, halk müziği ve halk ezgileri oluşturmuştur. Bestecilerin yapıtlarında dünya tarihine akademik çalışmalarıyla; sosyal bilimler, insan bilimleri ve doğa bilimleri gibi alanlarda büyük değerler kazandıran, dünyada ses getiren düşünürlerine ithaf olunmuş eserleri önem taşımaktadır. Sesini çok uzaklara duyuran, Nizami, Fuzuli, Mevlana, Yunus Emre gibi düşünürleri konu alan bu eserler dünya müzisyenleri, orkestraları tarafından seslendirilmiş ve müzik tarihinde değerli yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki, Gölpınarlı, 1954, Dünya klasikleri: 6, Mevlana Hayatı, Sanat Eserleri. Varlık Yayınevi, İstanbul
- Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, 1983, Bakü, Azerb. SSC Devlet Yayıncılık
- Füzuli, Mehmed, 1958, Eserleri, Bakü, Işık
- Gencevi, Nizami, 1947, Lirik Şiirler, Bakü, Azereşır
- Gencevi, Nizami, 1963, Gazeller, Bakü, Azereşır
- Hacıbeyov, Üzeyir, 1985 Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları, Yazıcı Yayınevi, Bakü
- Hüseynova, Lale, “Anadolu Türküleri ile Azerbaycan Halk Mahnılarının Benzer Özellikleri ve bu Türkülerin Keman Eğitimi ve Yorumculuğunda Yer Alması”, 22–25 Ekim, Sivas Üniversitesi Güzel Sanatlar Fak. Sivas, 2011, Ulusal Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirisi Olarak sunulmuştur (Baskıda)
- İlyasoğlu, Evin, 1994, Zaman İçinde Müzik, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- Neubauer, E., 1994, “15. ve 16. Yüzyıllarda İstanbul’da Musiki Hayatı”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.5
- Öztuna, Y, 1988, Abdülkaadir Meraği, Türk Büyükleri Dizisi: 83.
- Salgar, M. F., 2005, 50 Türk müziği Bestekarı, İstanbul ÖTÜKEN.
- Хренников, Т. Озарено его имена, Вышка, 21 ноября 1975, стр. 2 (Т. Khrennikov, Onun isimleri aydınlatır, Vışka gazetesi, 21 Kasım 1975, s. 2)

İNTERNET SİTELERİ

- <http://ay-maral-can.tr.gg/Klasik-Azerbaycan-Sairleri-.htm> Erişim: 30.08.2013
- <http://cetinbayramoglusiiir.wordpress.com/tag/nizami-gencevi/> Erişim: 30.08.2013
- <http://www.rahmetdenizi.com/manset/mevlananin-fikirleri-3710/> Erişim: 30.08.2013
- <http://ansiklopedi.xvey.com/tr/turk-musikisinde-notanin-tarihcesi.html> Erişim: 13.12.2013